

Narkomaniya: asılılığın yaranması zamanı psixoloji risk faktorları

Vüsalə Natiq qızı Qaragözova

Bakı Qızlar Universiteti

E-mail: vusaleqaragoz@gmail.com

Rəyçilər: psixol.ü.f.d., dos. U.M. Qəzvini
psixol.ü.f.d., dos. N.T. Rzayeva

Açar sözlər: narkoman, ailə, irsiyyət, mühit, nümunə

Ключевые слова: наркоман, семья, наследственность, среда, пример

Key words: addict, family, heredity, environment, example

20-ci əsrin son onilliyi əsasən gənc nəsil arasında narkomaniya və alkoqolizmin görünməmiş artımı ilə yadda qaldı. Narkomaniyanın artım tempi şəhərlərdə xüsusilə yüksəkdir. Son sosioloji araşdırmaların göstərdiyi kimi, gənclərin 18-22,2%-i müntəzəm olaraq narkotik vasitələrdən istifadə edir və ya artıq narkomandır. Ən azı bir dəfə narkotik vasitəni sınaqdan keçirmiş gənclər 50%-ə yaxınlaşır (2, s. 103). Son on ildə narkotik vasitələrdən ilk “sınağın” orta yaşı 6 yaş azalaraq 15-14 yaşa çatıb. Əslində narkotiklərlə tanışlıq çox vaxt 11-12 yaşda olur. Əgər on il əvvəl narkomanların 10-15%-ni qızlar təşkil edirdisə, son zamanlarda müxtəlif müəlliflərin məlumatlarına görə, narkotikdən asılı olan oğlan və qızların nisbəti, gənc nəslin narkotik istifadəsinə kəskin şəkildə cəlb edilməsi səbəbindən 2-3:1 nisbətindədir. Narkotik vasitələr arasında narkomaniyanın ən ağır forması olan heroin asılılığı geniş yayılıb. “Pivə” alkoqolizmi, zəif spirtli içkilər sui-istifadə obyektinə çevrildikdə alkoqol və müxtəlif narkotiklərin birgə istifadəsi halları daha tez-tez baş verir. Qeyd etmək lazımdır ki, narkoloji xəstəliklərin müalicəsinin effektivliyi təəssüf ki, kifayət qədər aşağı səviyyədədir. Xüsusilə heroin asılılığının müalicəsi qənaətbəxş deyil, burada bir il davam edən remissiyalar on hadisədən yalnız birində, bəzən isə daha az halda əldə edilə bilər. Narkomaniya və alkoqoldan sui-istifadənin tibbi və sosial nəticələri fəlakətlidir.

Narkologiya-asılılıq yaradan tibbi maddələrdən sui-istifadə haqqında elmdir. Son illərdə bu maddələrdən asılılıq “kimyəvi asılılıq” adlanır.

Narkomaniyanın, kimyəvi asılılığın yayılması. Narkomaniyanın yayılmasında üç qrup faktorunu fərqləndirirlər. Bunlar sosial, psixoloji və biotibbi amillərdir.

Sosial amillər. Aparılan sorğular psixoaaktiv maddələrdən istifadənin aşağıdakı məlumat mənbələrinin olduğunu üzə çıxarıb. Bunlara bədii sənədli filmlər və jurnal televiziya şouları, qəzet və məqalələr, böyüklərlə söhbətlər (valideynlər, müəllimlər, həkimlər), yaşlı uşaqların və həmyaşıdların hekayələrini misal göstərmək olar. Müxtəlif mənbələr yeniyetmələrə qeyri-müəyyən təsir göstərir. Məlum olur ki, 10-12 yaşlı məktəblilər, gördükləri filmlərin təsiri ilə “narkoman” rolunu oynamağa başlayır, 13-17 yaşlı yeniyetmə və gənclərdə isə narkomaniyanın nüfuzu haqqında yanlış fikirlər formalaşır. Ətraf mühit narkotik asılılığına çox güclü təsir göstərir. Yaxın ətraf mühit arasında ailənin rolu xüsusilə vurğulanmalıdır. 10 yaşınadək uşaqların yarısı və 15 yaşa qədər uşaqların 90%-i ilk dəfə ən yaxın qohumlarının, dostlarının və tanışlarının təsiri altında alkoqolizmlə tanış olurlar (6, s. 274).

Natamam ailə, atasızlıq həm xaricdə, həm də ölkəmizdə bir çox müəlliflər tərəfindən həm cinayətkarlığa, həm də narkomaniyaya səbəb olan hal kimi qeyd edilmişdir. Bununla belə, hər

ikisinə meyl göstərən yeniyetmələrin xeyli hissəsi tam, zahirən kifayət qədər firavan ailələrdə böyümüşdür. Eyni zamanda, tam sosial adaptasiya olunmuş yeniyetmələrin təxminən 20-25%-i nə hüquq pozuntusu, nə də narkotik maddələrdən sui-istifadəyə meylli deyillər, həmçinin tək valideynli ailələrdə tərbiyə olunurlar. Göründüyü kimi, söhbət təkə natamam ailədə deyil, orada düzgün tərbiyənin aparılmasının daha çətin olmasındadır. Hətta “deformasiyaya uğramış” (yəni ögey atası və ya ögey anası olan) və ya valideynləri boşanma ərafəsində olanda dağılan ailələrin risk faktoru kimi araşdırılması daha vacibdir. Narkomaniyada risk faktoru kimi ən mühüm amil sərxoşluq, valideyn cinayətləri, ailə daxilində bir-birinə qarşı qəddar münasibət olan antisosial ailələr hesab olunur (Bitensky, 1989). Baxımsızlıq və uşaq istismarı bu ailələrlə əlaqələndirilir. Yeniyetmələr "küçələrdə" olurlar, öz məhəllələrində eyni qruplarla birləşirlər. Belə qruplarda sərxoşedici maddələr əsas əyləncə forması rolunu oynayır.

Narkotik asılılığın yaranması bir çox səbəblərin təsiri ilə baş verir: buraya uşaqlıqdan yeniyetmənin həddən artıq himayə və nəzarət altında olması, hər bir hərəkətinin icrası üçün onun yerinə böyüklərin qərara verməsi, ən kiçik müstəqilliyinin belə (dominant hiper müdafiə) sıxışdırılması və ya hədsiz dərəcədə erköyün olması, ən kiçik istəklərinin belə təmin olunması zamanı baş verir. Narkotik asılılığın yaranmasında daha az əhəmiyyət kəsb edən faktor təhsildə hiper müdafiədir.

Valideynlərin, xüsusən də ananın emosional rədd edilməsi maddə istifadəsinin başlaması üçün təkan ola bilər. Həkimlər sosial amil kimi narkomaniyaya həm müsbət (asılı xəstələrin müalicəsi, aludəçiliyin qarşısının alınması və erkən diaqnostikası), həm də mənfi təsir göstərə bilər (asılılığa səbəb ola biləcək dərmanların düzgün təyin edilməməsi).

Psixoloji amillər. Asılılığın yaranması üçün psixoloji risk faktorları alkoqol və narkotik vasitələrdən istifadəni təşviq edən motivlər toplusudur. Yeniyetmələr arasında alkoqolizm və narkomaniya tez-tez böyüklərin, həmyaşıdların “təqlidi ilə” baş verir. Yeniyetmələrin davranış reaksiyaları risk faktorları kimi vacibdir: emansipasiya, həmyaşıdların qruplaşması, hobbilər, təqlidlər və s. Narkomaniyaya şərait yaradan digər mühüm psixoloji amil şəxsiyyətin maraqlarıdır. Marağ ətraf mühitdə oriyentasiya ehtiyacı nəticəsində yaranan psixi vəziyyətdir. Uşaqlarda marağ böyüklərə nisbətən daha güclüdür.

Bir sıra tədqiqatçılar hesab edir ki, bir çox hallarda yeniyetmələrin psixoaktiv maddələrdən sui-istifadəyə səbəb olan deviant davranışı onların ehtiyac sferasının inkişaf etməməsi fonunda təəssüratlar axtarışı mexanizminin fəaliyyəti ilə bağlıdır: sosiallaşma prosesi, eləcə də emosional sahənin xüsusiyyətləri, aşağı stress müqaviməti, artan narahatlıq, impulsivlik və s.

Məqalənin aktuallığı. Tədqiqatın aktuallığı kiçik yaşlı məktəblilərdə asılılıq, bu kontekstdə narkomaniya zamanı təzahür edən psixoloji risk faktorlarının aradan qaldırılması işinin təşkilində yeni elmi istiqamətlərin tətbiqindədir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Məqalədə kiçik yaşlı məktəblilərdə asılılıq, bu kontekstdə narkomaniya zamanı təzahür edən psixoloji risk faktorları açıqlanmışdır.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Tədqiqat təcrübi əhəmiyyət daşıyır. Tədqiqatda alınan nəticələrdən məktəb psixoloqlarının fəaliyyət sahəsində tətbiq oluna bilər.

Ədəbiyyat

1. Егоров В. Ф., Зайченко Н. М., Кошкина Е. А. и др. Наркологическая помощь населению Российской Федерации. - М.: НИИ наркологии МЗ России, 1998. – 126 с.

2. Кесельман Л. Е., Мацкевич М. Г. Социальное пространство нарко тизма. - СПб.: Медицинская пресса, 2001. -272 с. 3. Лекции по наркологии. 2-е изд. / Подред.

Н.Н.Иванца. М.: Нолидж. 2000. -448 с. 4. Наркомания: Метод. рекомендации по преодолению наркозависимости / Под. ред. А. Н. Гаранского. - М.: Лаборатория базовых знаний, 2000. -384 с.

5. Наркология / Ред. Л. С. Фридман и др. - М.: Бином: СПб.: Невский диалект, 1998. 318с.

6. Шабанов П. Д. Руководство по наркологии. 2-е изд. - СПб.: Лань, 1999. - 352 с

7. Шабанов П. Д., Штакельберг О. Ю. Наркомании: патопсихология, клиника, реабилитация. СПб: Лань, 2000. - 368 с.

В.Н. Гарагозова

Психологические факторы риска при наркомании

Резюме

Последнее десятилетие XX века ознаменовалось, главным образом, беспрецедентным ростом наркомании и алкоголизма среди молодого поколения. Темпы роста наркомании особенно высоки в городах. Последние социологические исследования показывают, что 18-22,2% молодых людей регулярно употребляют наркотики или уже являются зависимыми. Приблизительно 50% молодых людей пробовали препарат хотя бы один раз. За последние десять лет средний возраст первого «испытания» наркотиков снизился на 6 лет и достиг 15-14 лет. На самом деле наркомания часто возникает в 11-12 лет. Если десять лет назад 10-15% наркозависимых составляли девочки, то в последнее время, по данным разных авторов, доля юношей и девушек, зависимых от наркотиков, составляет 2-3 за счет резкого вовлечения подрастающего поколения.

V.N. Garagozova

Drug addiction: psychological risk factors during addiction

Summary

The last decade of the 20th century was marked mainly by the unprecedented growth of drug and alcohol abuse among the younger generation. The growth rate of drug addiction is especially high in cities. Recent sociological research shows that 18-22.2% of young people use drugs regularly or are already addicted. Approximately 50% of young people have tried the drug at least once. In the last ten years, the average age of the first “test” of drugs has decreased by 6 years and reached 15-14 years. In fact, drug addiction often occurs at the age of 11-12. Substance use rates are higher among adolescents with low socioeconomic status.

Redaksiyaya daxil olub: 26.04.2022